

Давлат ва ҳуқуқ назарияси фанидан оралиқ назорат учун 2-КАЗУС

2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастури мустақил Ўзбекистон тарихида қабул қилинган норматив-ҳуқуқий жиҳатдан жамиятда ҳуқуқий маданиятни оширишга қаратилган дастлабки ҳужжатдир.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ–5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепцияси” бу борадаги ўзида замонавий ёндашувларни қамраб олган норматив-ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади.

Аҳолининг ҳуқуқий билимларини оширишга доир вазифаларга умумий тус берилиши, уларни амалга оширишнинг аниқ таъсирчан механизмини яратиш нуқтаи назаридан юқорида келтирилган икки норматив-ҳуқуқий ҳужжатни таҳлил этинг. Амалий мисоллар ёрдамида фикрингизни асосланг.

Хаммамизга маълумки, Жамиятнинг демократия йўлидан жадал ривожланиши ва бу борада амалга оширилаётган ислохотларнинг кўп жihatдан фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданияти даражасига боғлиқ бўлади. Мамлакатимизда мустақиллигимизнинг илк йилларидан барча соҳаларда олиб борилаётган ислохотларнинг моҳиятини англаш, ушбу жараёнда иштирок этиш, фуқароларимизнинг ҳуқуқий маданияти юқори бўлишини ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда. Ҳуқуқий онг ва маданият инсоннинг шахс сифатида шаклланиши, эмин-эркин яшаши ва камол топишида муҳим аҳамият касб этади.

Шу билан бирга, жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириб бориш қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунийликни мустаҳкамлашнинг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади.

Шунинг учун ҳам, сўнгги йилларда миллий ҳуқуқ тизимини тубдан ислоҳ қилиш, жамиятда ҳуқуқий маданиятни шакллантириш ҳамда малакали юридик кадрларни тайёрлаш борасида кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда. Аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга доир ишлар самарадорлигини янада такомиллаштириш, фуқароларнинг ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар билан уйғун равишда ҳуқуқий билимларини ошириб боришнинг замонавий усулларини жорий этиш, шунингдек, аҳолини, айниқса, ёшларни зарарли ахборотлардан ҳимоя қилиш бўйича мустаҳкам ҳуқуқий иммунитетни шакллантирилмоқда.

Мамлакатимизда фуқаролик жамиятини шакллантириш ва ҳуқуқий давлат қуриш жараёни кетаётган ҳозирги даврда, давлат ва ҳуқуқ ҳодисаларини ўрганиш долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Бугун жамиятимизда рўй бераётган ўзгаришлар бизни давлат ва ҳуқуқ ҳодисаларига оид кўпгина тушунча ва атамаларни қайта идрок этиш ҳамда баҳолашга мажбур этмоқда, бу ҳолат эса давлат олдида муайян вазифаларни қўймоқда. Бунда ҳуқуқнинг узлуксиз ривожланиб бориши, давлат ва ҳуқуқ

ҳақидаги янги ютуқларини ўзига сингдириши, шу билан бирга ижтимоий воқеликка мос илмий-назарий хулосалар ва тавсиялар ишлаб чиқиши лозим бўлади.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, 2-казусда берилган жамиятда фуқароларимизнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш юзасидан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастури ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ-5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепцияси” бу борадаги ўзида замонавий ёндашувларни қамраб олган норматив-ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади.

Бу келтириб ўтилган (икки норматив-ҳуқуқий ҳужжат): Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қарори ва Президентнинг фармони таҳлил этишдан олдин, энг аввало аҳолининг ҳуқуқий билимларини оширишга доир вазифаларга умумий тус берилиши, уларни амалга оширишнинг аниқ таъсирчан механизмини яратиш, уларни амалга оширувчи субъектлар (ҳуқуқий маданият тушунчаси, тузилиши ва даражалари) ҳақида маълумот бериб ўтмоқчиман.

Ҳуқуқий маданият ўзи нима?– Бу кишиларнинг ҳуқуқий билим даражаси, ҳуқуққа нисбатан онгли муносабати, ҳуқуқни ҳурмат қилиши ва унга риоя қилишини тушинишимиз лозим бўлади. Ҳуқуқий маданият жамият умумий маданиятининг узвий таркибий қисми ҳисобланади. Шу боис, ҳуқуқий маданият деганда, жамиятнинг ҳуқуқий ҳаёти, унинг ҳуқуқий воқелиги, норматив – ҳуқуқий ҳужжатлар, ҳуқуқий онг ривожига эришилган даражасини ифодаловчи маънавий – ахлоқий ва ҳуқуқий қадриятлар тизими ҳамда унга мувофиқ тарзда қарор топадиган қонунга итоатгўйлик ва мамлакатда ҳуқуқий – тартибот муҳитини ўрнатиш учун ижтимоий муносабатларни тартибга солишнинг амалга оширилиши тушунилади.

Субъектив таркибига кўра- шахс (индивидуал), гуруҳ, жамият ҳуқуқий маданиятларини кўрсатиб ўтиш мумкин.

Шахс ҳуқуқий маданияти ҳуқуқни ҳурмат қилиш, ҳуқуқдан лозим даражада хабардорликни назарда тутати. Ҳуқуқий маданиятга эга шахс: 1) юридик нормаларни муайян даражада билиши; 2) ижобий ҳуқуқий онг эгаси бўлиши, яъни ҳуқуқни ҳурмат қилиши; 3) ҳуқуқни ҳурмат қилишга асосланган ҳуқ – атвор билан тавсифланади.

Гуруҳ ҳуқуқий маданияти айрим ижтимоий гуруҳларга, хусусан, профессионал юристларга хос. У мазкур гуруҳнинг ҳуқуқий онгига боғлиқ. Унга жамиятда эътироф этилган ҳуқуқий кадриятлар, айрим шахсларнинг ҳуқуқий интилишлари бевосита таъсир кўрсатади.

Жамиятнинг ҳуқуқий маданияти – бу жамият яратган маънавий кадриятларнинг таркибий қисмидир. У ўз ичига ҳуқуқий мулоқот ва ижтимоий муносабатларни тартибга солишнинг ҳуқуқий воситаларидан фойдаланиш билан боғлиқ ҳуқ – атвор ҳамда ҳаракатларнинг барча турларини қамраб олади. У ижтимоий онг даражаси, қонунчиликнинг ҳолати ва хусусияти, мамлакатда мавжуд ҳуқуқий тартиботнинг мустаҳкамлик даражаси билан белгиланади. Жамиятнинг ҳуқуқий маданияти аҳолининг умумий маданий даражаси билан бевосита боғлиқ бўлиб, аҳоли маданиятининг сиёсий, маънавий, эстетик ва бошқа турлари билан ўзаро алоқадор ҳамда инсон (фуқаро) ҳуқуқлари ва эркинликларининг тўлиқлиги, ривожланганлиги ва таъминланганлиги; қонунийлик ва ҳуқуқий тартибот ҳолати; жамиятда юридик фан ва юридик таълимнинг ривожланиш даражаси билан тавсифланади.

Юқоридагилар билан бирга, субъектларнинг ҳуқуқий маданияти савиясига (даражасига) кўра унинг одатдаги, профессионал (касбий), назарий турларини кўрсатиб ўтиш мумкин.

Одатдаги даража ҳуқуқий маданият кишиларнинг кундалик ҳаёти доираси билан чегараланади. Кишилар ундан ўз кундалик фаолиятида субъектив ҳуқуқларни рўёбга чиқариш, юклатилган вазифаларни бажаришда фойдаланадилар.

Касбий даражадаги ҳуқуқий маданият юридик фаолият билан ўз касбий фаолиятини амалга ошириш жараёнида доимий шуғулланувчи шахсларга хосдир. Мазкур даража ҳуқуқни билиш ва ҳуқуқий муаммолар, ҳуқуқий фаолиятнинг мақсад ва вазифаларини тушуниш даражасининг юқорилиги билан тавсифланади.

Назарий даража – бу нафақат ҳуқуқни билиш, балки унинг теран хоссалари ва қадриятлари, амал қилиш механизми, ҳуқуқнинг самарадорлигига таъсир кўрсатувчи омилларни тушунишнинг юксак даражасидир.

Шу билан бирга, ҳуқуқий тарбия – бу жамият аъзоларининг юриш-туриш маданиятига ва онгига ҳуқуқ ҳақидаги билимларни доимий равишда мақсадга мувофиқ таъсир этиш орқали сингдириб бориш жараёнидир. Ҳуқуқий тарбия – бу ҳуқуқий тажриба алмашиш бўйича давлат, жамоат ташкилотлари, алоҳида фуқароларнинг бир мақсадга йўналтирилган фаолияти: ҳуқуқий нормаларга риоя қилиш, уларни бажариш ва бу нормалардан фойдаланишни таъминловчи муайян ижобий тасаввурлар, қарашлар, қадриятларни тушуниш, йўл-йўриқларни шакллантириш мақсадида шахс онги ва хулқ-атворида доимий таъсир ўтказиб боришдир.

Ҳуқуқий тарғибот, ҳуқуқий таълим, юридик амалиёт ва ўзини ўзи тарбиялаш ҳуқуқий тарбия воситаларига киради. Ҳуқуқий таъсир механизмнинг таркибий элементи бўлган ҳуқуқий тарбияга, шунингдек, ҳуқуқий муносабатларда субъектларнинг ахлоқи ва ҳуқуқий онгига таъсир қилувчи восита сифатида ҳам қараш мумкин. Юқорида кўрсатиб ўтилган барча воситаларни қўллаш асосида ҳуқуқ ҳақидаги ахборотларни етказиш, қабул қилиш, ўзгартириш ва ундан фойдаланиш ҳамда уни амалда рўёбга

чиқаришни кўзда тутувчи ҳуқуқий хабардорликни амалга ошириш масалалари ётади.

Ҳуқуқий тарбия ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятнинг шаклланиши ва ўзгаришида муҳим восита ҳисобланади. Ҳуқуқий тарбия ҳуқуқий билимларни ёйиш, тўғри хулқнинг муҳимлиги ва қиммати, уларни қабул қилиш ва кейинчалик ўзлаштириб олиш мақсадида шахс ва жамият ҳаётидаги қонунийлик ва бошқа ҳуқуқий ҳолатлардан иборат бўлади.

Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириб бориш қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунийликни мустаҳкамлашнинг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланиши, давлат хизматчиларининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириб бориш, уларда коррупция ва бошқа ҳуқуқбузарликларга нисбатан муросасизлик муносабатини шакллантириш, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, шу жумладан, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳамда фуқаролик жамияти институтларининг манзилли ҳуқуқий тарғиботни амалга ошириш борасидаги ўзаро ҳамкорлигини мустаҳкамлаш жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг асосий вазифаларидан ҳисобланади.

Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириб бориш қонун устуворлигини таъминлаш ҳамда қонунийликни мустаҳкамлашнинг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади.

Бу борада, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармонининг мазмун-моҳиятини кенг тарғиб этиш бўйича тизимли ишлар амалга оширилмоқда.

Фуқароларни давлат ва жамият ҳаётида юз бераётган сўнгги ўзгаришлардан хабардор қилиш асносида ижтимоий фикрни янада соғломлаштириш, жамиятда ахборот хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқий маданиятни ҳуқуқий таълим ва ҳуқуқий тарбия орқалигина юксалтириш мумкинлиги ҳаётини мисолларда кўрсатиб турибди.

Жамиятимиздаги давлат бошқаруви органлари масъул ходимларининг бу борадаги фаолиятини янги сифат босқичига кўтариш, жамият аъзоларини ислохотларнинг қонуний асослари билан яқиндан таништириш, уларни зарур ахборот ва адабиётлар билан таъминлаш, ёшларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтиришда замонавий ахборот коммуникация технологиялари, турли интерфаол усуллардан самарали фойдаланиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайман.

Бу борада қабул қилинган норматив ҳужжат, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисидаги фармонида ҳам, “Юксак ҳуқуқий маданият — мамлакат тараққиёти кафолати» деган концептуал ғоя асосида аҳолининг барча қатламлари ҳуқуқий саводхонликка эришишлари, юксак даражадаги ҳуқуқий онгга эга бўлишлари ҳамда ҳуқуқий билимларини кундалик ҳаётда қўллай олишлари учун тизимли ва кенг қамровли ҳуқуқий тарғибот тадбирларини ташкил қилиш давлат органлари ва ташкилотларнинг устувор вазифаларидан бири этиб белгилансин”¹-деб ёзиб қўйилган.

Бундан ташқари, оилада ҳуқуқий тарбияни шакллантириш ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтиришда маҳалла институтининг ролини кучайтириш, таълим муассасаларида ҳуқуқий саводхонликни ошириш, давлат органлари ва ташкилотлар ходимларининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, аҳоли барча қатламларининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда ҳуқуқий тарғиботнинг инновацион усуллари жорий қилиш, аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтиришда оммавий ахборот воситаларининг ролини кучайтириш, юридик таълимни, шунингдек, юридик кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини ривожлантириш, ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг илмий асосларини тадқиқ этиш бўйича тизимли ишларни амалга ошириш, мансабдор шахслар

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 5618-сон фармони. 09.01.2019 йил.

ва фуқароларда қонунга ва ҳуқуққа бўлган ҳурмат ҳиссини кучайтириш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг самарадорлигини таъминлаш бўйича йўл харитаси ҳам белгилангандир.

Бундан ташқари, “Мамлакатда фуқаролик жамиятини шакллантириш, сиёсий-ҳуқуқий тизимни такомиллаштириш шароитларида ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг янги воситалари ва усуллари жорий этиш лозим ².” -деб алоҳида кўрсатиб ўтилган. Ҳуқуқий маданиятни шакллантириш ва юксалтириш соҳасидаги давлат сиёсати қуйидаги принципларга асосланади: инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг устуворлиги; Конституция ва қонуннинг устунлиги; демократияга асосланганлик; ижтимоий адолат; илмийлик; узлуксизлик; ҳуқуқий тарбиядаги ворислик ҳамда умумийлик; ҳуқуқий ахборотнинг ҳамма учун очиклиги; ҳуқуқий тарбия ва ҳуқуқий маорифнинг бирлиги ҳамда уларга табақалаштирилган ёндашувдидир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсам, қилинаётган саъй-ҳаракатларнинг барчаси ёш авлоднинг ҳуқуқий онги, ҳуқуқий маданияти ва ҳуқуқий билимини оширишга қаратилгандир. Фуқароларимизнинг ҳуқуқий онги, ҳуқуқий маданияти ва ҳуқуқий билими қанчалик юқори бўлса, мамлакатимиз ҳам шунчалик тараққий топади.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 466-І-сон қарори. 29.08.1997 йил. Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 5618-сон Фармони. 09.01. 2019 йил.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 466-I-сон қарори. 29.08.1997 йил.
3. Собуров Н., Сайдуллаев Ш. Давлат ва ҳуқуқ назарияси/Ўқув қўлланма. –Тошкент: ТДЮИ, 2011 йил. – 170 б.